

De integratie van Spanje in de EG

Vanwege de gebrekkige economische structuur dreigt het gevaar dat Spanje na 1992 het onderspit delft in de concurrentieslag met de andere EG-landen. De landbouw is inefficiënt en de industrie kampt als gevolg van het protectionistische beleid van Franco nog steeds met overcapaciteit. Na Franco's dood is er een begin gemaakt met de bestrijding van de inflatie en de modernisering van de industrie. Dit heeft geleid tot een hoge economische groei maar ook tot een grote werkloosheid. Mede dank zij buitenlandse investeringen kan de modernisering van de Spaanse economie voor 1992 een eind gevorderd zijn.

PROF. DR. G. VANDEWALLE*

Van alle Westeuropese staten is Spanje het land met de hoogste reële groeivoet van het bbp. In 1986 was de groeivoet tegen vaste prijzen 3,3 procent, in 1987 5,2 procent en voor 1988 werd hij geschat op 4,7 procent. Het hoge bestedingsniveau van de Spanjaarden heeft evenwel geleid tot overmatige invoer. In 1988 bedroeg de exportwaarde nog maar 69,5 procent van de importwaarde. Het tekort, 1,834 miljard peseta kon niet meer worden gedekt door de inkomsten uit diverse diensten (vooral toerisme) en de inkomensoverdrachten. De lopende rekening sloot af met een tekort van 333 miljard peseta; dit is 7,4 procent van de deviezenreserve van de centrale bank. Voor 1989 wordt door de EG-commissie een stijging van het Spaanse importvolume voorzien van 10,9 procent tegen een toeneming van de export met slechts 6 procent. Aangezien Spanje bijna zijn volledige oliebruik moet invoeren zal de recente olieprijsstijging het tekort op de handelsbalans nog vergroten¹.

Dit alles werpt de vraag op of in 1993, als alle invoerrechten op producten afkomstig uit de andere EG-lidstaten opgeheven zullen zijn, Spanje niet overspoeld zal worden door goederen afkomstig uit deze landen, aangezien de Spaanse landbouw en industrie een achterstand vertonen ten opzichte van de andere lidstaten. In de volgende paragrafen wordt hierop nader ingegaan.

De landbouw

Vergeleken bij de meeste andere landen van West-Europa vertoont de Spaanse akkerbouw een grote achterstand inzake de produktie per hectare. Deze achterstand is toe te schrijven aan het dorre karakter van vele Spaanse gronden en aan de onvoldoende bemesting. Bij gebrek aan kapitaal wordt er weinig kunstmest gebruikt. De veestapel is veel geringer dan in de meeste Westeuropese landen. In Frankrijk telde men in 1985 415 runderen per 1.000 inwoners, in Spanje slechts 130².

Het tekort aan investeringen in de landbouw houdt verband met de agrarische geschiedenis van Spanje. Na de herovering van de streek ten noorden van Oud-Castilië op de Arabieren mocht elke vrije boer een lap grond in bezit nemen indien zijn gezin voldoende groot was om deze bodem te bewerken³. De boeren in het noorden en noordwesten van Spanje zijn door deze ontwikkeling in de regel eigenaar van hun grond. Door het erfrecht werden de percelen evenwel steeds meer verkaveld, waardoor de opbrengst per gezin te gering werd om de nodige investeringen te financieren. Hoewel door de uitwijking van arme boeren naar de steden en de toeristische centra het aantal landbouwexploitaties is verminderd, blijft het aantal kleine landbouwbedrijven in Spanje erg groot.

In 1982 beschikte 63 procent van de landbouwbedrijven over minder dan 5 hectare grond. Niet al deze ondernemingen zijn evenwel kapitaalarm. In de Levant (de streek rondom Valencia) is iemand die 5 hectare geïrrigeerde grond bezit, beplant met citrusbomen, reeds een grootgrondbezitter⁴.

Ten zuiden van Oud-Castilië overheerst het grootgrondbezit. Vroeger leefden de meeste grootgrondbezitters in de steden en lieten de leiding over de exploitatie van hun gronden over aan een beheerder, die landarbeiders aanwierf tegen lage lonen. De heer ontving een regelmatig

* De auteur is ereprofessor aan de Rijksuniversiteit Gent en verbonden aan het Rijksuniversitair Centrum te Antwerpen.

1. Gegevens ontleend aan Eurostat, *Nationale rekeningen*, ESER, 1970-1987, blz. 37; Banco d'España, *Indicadores económicos. Boletín económico*, januari en februari 1989; *Espagne. Note de conjoncture internationale*, INSEE, december 1988, blz. 61.

2. Berekend aan de hand van Eurostat, *Basisstatistieken van de Gemeenschap*, 24ste uitgave, Luxemburg 1987, blz. 99 en 221.

3. R. Tamames, *Problèmes de l'agriculture dans les pays méditerranéens*, Actes du colloque de Naples, 28 oktober-2 november 1962, Parijs, Den Haag, 1963, blz. 125.

4. A. Huetz de Lemps, *L'économie de l'Espagne*, Masson, Parijs, 1989, blz. 73-74.

inkomen uit zijn grond en deed weinig moeite om het rendement door investeringen te verhogen.

Ook deze situatie is de laatste twintig jaar enigszins veranderd. Vele grootgrondbezitters zijn door de uitwijking van de boeren naar de steden en de kustgebieden verplicht de lonen van hun arbeiders fors te verhogen. Dit heeft hen er toe aangezet de bewerkingen te mechaniseren, ofwel hun gronden te verkavelen en in kleinere exploitaties te verpachten. Dit alles heeft de opbrengst per hectare doen stijgen. Ten opzichte van het jaar 1962 is het gemiddelde rendement per hectare in 1985 ongeveer verdubbeld. Het blijft evenwel ver beneden de gemiddelde productie in de andere Westeuropese staten.

De aansluiting bij de EG zal waarschijnlijk de druk tot modernisering op de landbouw versterken. Dit moet leiden tot een verdere uitwijking van de plattelandsbevolking en houdt het risico in dat de werkloosheid, die in juli 1989 17,4 procent van de actieve bevolking bedroeg, zal toenemen⁵. In de laatste twee jaar is het werkloosheidspercentage evenwel gedaald, hoofdzakelijk door een stijgende werkgelegenheid in de dienstensector, die zich vooral door de toename van het aantal toeristen steeds meer ontwikkelt. Het toerisme heeft echter zo'n omvang bereikt dat het door vele Spanjaarden als een hinder wordt ervaren. Niet alleen werden vele mooie kuststroken door de wildbouw hopeloos verwoest, maar bovendien veroorzaakt de stroom vakantiegangers in vele kustgebieden een tekort aan water en een vervuiling van het milieu. Bovendien werd naarmate er een tekort aan bouwgronden ontstond steeds meer vruchtbare bodem ingenomen voor de bouw van vakantie dorpen, appartementsgebouwen en toeristische pretparken, zodat de expansie van het toerisme een hinderpaal is geworden voor het meest produktieve deel van de landbouw.

Dit alles verklaart waarom de regering er niet zoveel voor voelt de expansie van het toerisme verder aan te wakkeren en veeleer tracht de werkloosheid te bestrijden door industrialisatie. Dit brengt ons tot het volgende probleem, de achterstand van de Spaanse industrie op die van de meeste andere EG-lidstaten.

De nijverheid

Dat de Spaanse industrie in de meeste bedrijfstakken een duidelijke achterstand vertoont ten opzichte van de nijverheid in de andere EG-lidstaten is het gevolg van de combinatie van drie beleidsfouten, namelijk het te lang volhouden van een industrieel protectionisme, een weinig efficiënt sociaal beleid en een te sterke concentratie van overheidsinitiatieven in de traditionele zware nijverheidssectoren.

Het industriële protectionistische beleid stamt uit het einde van de 19de eeuw. Toen werd zo'n beleid door bijna alle Europese naties toegepast. In Spanje voerde de regering in 1892 hoge invoerrechten in op de meeste industrieproducten. Verhogingen van deze rechten vonden plaats in 1907 en 1922⁶. Nadien beletten de crisis (1930-1935) en de burgeroorlog (1936-1939) elke verlaging van de douanerechten. Met de overwinning van Franco startte een politiek van economische isolatie. Overeenkomstig het fascistische ideaal van de autarkie werd een strenge contingentering van de invoer toegepast. Aangezien de omvang van de binnenlandse markt wegens de geringe welvaart beperkt was, leidde deze politiek tot de oprichting, dikwijls met staatssteun, van vele weinig efficiënte ondernemingen.

In 1957 zag Franco in dat het gevoerde beleid leidde tot stagnatie van de Spaanse industriële ontwikkeling en vertrouwde hij de ministeries van handel en financiën toe aan

twee leden van de Opus Dei-beweging, die een meer liberale handelspolitiek voorstond. In 1959 werd de peseta met 42,9 procent gedevalueerd en op ongeveer 50 procent van de importgoederen werden de kwantitatieve beperkingen opgeheven⁷. Door de toename van het aantal toeristen in de jaren zestig, ontstond een grotere behoefte aan buitenlandse luxegoederen, eerst voor de toeristen en daarna voor de Spanjaarden, die er het genot van hadden leren kennen. Ondanks de hoge invoerrechten nam de import snel toe en het tekort op de handelsbalans slorpte de inkomsten uit het toerisme en de overdrachten van de Spaanse arbeiders uit het buitenland volledig op. Dit zette de overheid ertoe aan de invoerrechten niet te verlagen. Ze vormden een belangrijke bron van inkomsten voor de schatkist zodat de belastingen op de rijke lui, de troetelkinderen van het Franco-regime, laag konden worden gehouden.

Toen op 29 juli 1970 een handelsverdrag tussen de EG en Spanje werd afgesloten was het opvallend dat de EG-landen op industrieel gebied veel grotere tariefverminderingen toestonden dan Spanje aan hun verleende. Spanje verlaagde zijn douanetarieven op industriële producten slechts met 25 procent.

De oliecrisis van 1973-1974 veroorzaakte een groot tekort op de handelsbalans en toen Franco op 20 november 1975 overleed, bevond Spanje zich in ernstige betalingsmoeilijkheden, met andere woorden er was opnieuw geen ruimte om de douanerechten af te bouwen.

Sociale politiek

De sociale politiek van het Franco-regime was gericht op volledige tewerkstelling door het versterken van de banden tussen de arbeiders en hun ondernemingen. De wet op de reglementering van de arbeid, uitgevaardigd in 1942, verbood stakingen en lock-outs en maakte het voor bedrijven zeer moeilijk om overtollige arbeiders af te danken. Daarenboven voorzag ze er in dat voor alle bedrijfstakken minimumlonen door de minister van arbeid vastgesteld zouden worden. Het was de bedoeling deze lonen geleidelijk te verhogen naarmate de economische situatie verbeterde. Door evenwel de beperkingen op de invoer en het gebrekkige verkeersapparaat beschikten vele ondernemingen over een quasi-monopolie en konden de hogere lonen in hun prijzen doorberekenen. Dit leidde tot een permanente kosteninflatie, die herhaalde devaluaties van de peseta noodzakelijk maakte.

Industriebeleid

Voor industriële overheidsinvesteringen van het Franco-regime was in 1941 een overheidsholding, de 'Instituto Nacional de Industria' (INI) opgericht. Deze moest zorg dragen voor de uitbouw van de wapenindustrie, maar na de tweede wereldoorlog nam de holding ook participaties in de staalnijverheid, de auto-industrie, de scheepsbouw en de chemische nijverheid⁸. In 1957 richtte ze een vennootschap op, die te Aviles in Cantabrië een geïntegreerde staalfabriek in het leven riep. Naderhand werden twee grote particuliere staalmaatschappijen door de staat overgenomen en werd hun productie stelselmatig opgedreven. Het staalplan voorzag in 1974 in een stijging van de staal-

5. Economic and financial indicators, *The Economist*, 29 april 1989, blz. 135.

6. R. Tamames, *La lucha contra los monopolios*, Biblioteca Tecnos de Ciencias Económicas, Madrid, 1970, blz. 226.

7. R. Tamames, *Estructura económica de España*, 2de druk, Sociedad de Estudios y Publicaciones, Madrid, 1964, blz. 263 en 264 en J. Harrison, *The Spanish economy in the twentieth century*, Croom Helm, Londen en Sydney, 1985, blz. 146.

8. J. Velardo Fuertes, *Sobre la decadencia económica de España*, Biblioteca Tecnos de Ciencias Económicas, Madrid, 2de druk, 1969, blz. 317-318.

productie van 11,5 miljoen ton in dat jaar tot 20 miljoen ton in 1980⁹. De scherpe prijsdaling van staal na 1974 veroorzaakte grote verliezen, die in 1983 opliepen tot de enorme som van 36,8 miljard peseta's. Ook in de andere sectoren, waarin de INI kapitaal had belegd werd verlies geleden en in 1983 bedroeg het verlies van de INI 204,2 miljard peseta. De overheid moest in dat jaar niet minder dan 8,2 procent van haar inkomsten wijden aan het dekken van deze verliezen¹⁰.

De particuliere sector deed het in de regel heel wat beter, maar de meeste bedrijven waren te klein en veel te gespecialiseerd in traditionele produkten om een groot deel van hun productie te kunnen exporteren. Een studie van de situatie in de Spaanse industrie in 1980 toonde aan dat 32 industriële sectoren, die samen 60 procent van de toegevoegde waarde vertegenwoordigden, het overgrote deel van hun omzet op de binnenlandse markt realiseerden. Tien sectoren slaagden erin een vrij groot deel van hun productie uit te voeren. Slechts één sector exporteerde het grootste deel van zijn productie. In twaalf sectoren was de binnenlandse productie onvoldoende om de behoeften te bevredigen. De Spaanse industrie was in bijna alle technologisch geavanceerde sectoren onderontwikkeld gebleven¹¹.

De hele Spaanse industrie moest dus gemoderniseerd worden. De regeringen die na de dood van Franco werden gevormd, vonden echter weinig tijd om zich om de economie te bekommeren. Ze werden in beslag genomen door de moeilijke overgang van een dictatuur naar een parlementair grondwettelijk koninkrijk en door de verschillende problematiek van de autonomie die door de verschillende randgebieden werd geëist. Pas toen in september 1980 de eerste minister Adolfo Suarez zijn regering hervormde en Leopoldo Calvo Sotelo benoemde tot vice-premier en minister van economische zaken, werd het probleem van de noodzakelijke modernisatie van de Spaanse industrie in zijn geheel aangepakt. Toen Suarez moest aftreden door meningsverschillen in zijn partij over de echtscheidingswetgeving en de loonpolitiek werd Sotelo op 25 februari 1981 zelf eerste minister. Dit werd het vertrekpunt voor een nieuw economisch beleid.

Economisch beleid voor de aansluiting

Aan het einde van de jaren zeventig waren nieuwe onderhandelingen gestart met het oog op de toetreding van Spanje tot de EG. Aangezien Spanje een democratische staat was geworden, verzetten de socialistische partijen zich niet meer tegen opname in de economische unie. De Franse en Italiaanse regeringen voerden nog enkele verdragingsmanoeuvres uit omdat ze de concurrentie vreesden van de Spaanse wijnen, citrusvruchten en groenten, maar het was duidelijk dat de meeste regeringen de toetreding gunstig geïnterpreteerden.

Sotelo besloot daarom het economische beleid te richten op de voorbereiding van de integratie in de EG. Hij liet in juni 1981 een driejarenplan goedkeuren, dat vier belangrijke doeleinden nastreefde, namelijk:

- een verbetering van de infrastructuur met het oog op de creatie van meer vervoersmogelijkheden voor landbouw en nijverheid en voor het steeds maar groeiende aantal toeristen;
- een geleidelijke afbouw van de overcapaciteit in 11 sectoren, waaronder de staalnijverheid, de scheepsbouw en de textiel- en kledingnijverheid.
- een beheersing van de lonen, ten einde de Spaanse produkten concurrerend te houden ten opzichte van de andere lidstaten en zoveel mogelijk kapitaal uit deze landen aan te trekken;

- een geleidelijke verlaging van de inflatie door middel van een vermindering van het overheidstekort en een restrictief monetair beleid. In 1980 bedroeg het inflatiepercentage namelijk nog 14,4 procent en bedroeg het overheidstekort 223,9 miljard peseta's¹².

Sotelo kreeg evenwel niet de gelegenheid dit plan uit te voeren. Midden 1982 viel de regeringspartij UCD uiteen. De christelijke democraten die binnen die partij met de liberalen hadden samengewerkt scheurden zich onder leiding van Suarez af. Bij de verkiezingen van 28 oktober 1982 viel de UCD terug van 149 op 11 zetels. De socialistische partij behaalde onder leiding van Filipo Gonzalez de volstrekte meerderheid en vormde de regering. Gonzalez liet het linkse karakter van zijn regering vooral blijken uit zijn buitenlandse politiek en in zijn beleid op het morele en culturele plan; op het economische plan zette hij het beleid van Sotelo voort.

Met het oog op de afbouw van de overcapaciteit in bepaalde sectoren, werd na maandenlange discussies met de vertegenwoordigers van bedrijfsgroeperingen en vakbonden uiteindelijk in de zomer van 1984 een wet op de reconversie en herindustrialisatie goedgekeurd. In de staalsector werd de werkgelegenheid afgebouwd met ongeveer eenderde, maar de productie werd slechts in beperkte mate verminderd om de bedrijven een voldoende rentabiliteit te verzekeren. Gezien de beperkte omvang van de binnenlandse afzetmarkt voor staal moet het grootste deel van de productie worden uitgevoerd. Spanje kreeg bij zijn toetreding tot de EG vergunning om in de periode 1986-'88 per jaar 827.000 ton staal naar de andere lidstaten uit te voeren. De rest van de productie (6 à 7 miljoen ton per jaar) moeten tegen weinig rendabele prijzen geëxporteerd worden naar onder andere de Sovjetunie, de Arabische Staten en de Verenigde Staten. Voor de staalnijverheid bracht de aansluiting bij de EG dus geen oplossing. Al evenmin was dit het geval voor de sector van de scheepsbouw. Alle Westeuropese landen hebben, door de scherpe mededinging van de Oostaziatische producenten, met een overcapaciteit aan scheepswerven te kampen. In 1984 werd door de Spaanse regering een reconversieplan voor de scheepsbouw opgesteld. Dit voorzag in de sluiting van werven te Cadiz en Ferrol en de fusie van een reeks kleinere werven aan de Spaanse noordkust. Het aantal arbeidsplaatsen werd ongeveer gehalveerd¹³.

In vier andere sectoren waren de personeelsverminderingen minder omvangrijk. In het totaal waren op ongeveer 280.000 arbeidsplaatsen er eind 1986 reeds 64.184 opgeheven; voor het beëindigen van het saneringsprogramma moeten er nog eens 19.579 verdwijnen¹⁴. Of de aansluiting bij de EG deze sectoren voor een verdere afbouw zal kunnen behoeden blijft onzeker.

De regering rekent er op dat door de aansluiting bij de EG de efficiency van vele Spaanse bedrijven kan worden opgevoerd dank zij buitenlandse participaties. De lage lonen - de Spaanse lonen zijn maar 54 procent van de Duitse - zouden de multinationale maatschappijen bovendien moeten aanzetten om in Spanje filialen op te richten voor de uitvoer van produkten naar de andere EG-staten.

9. A. Huetz de Lempis, op.cit., blz. 208-209.

10. A. Lopez-Claros, *The search for efficiency in the adjustment process, Spain in the 1980's*, International Monetary Fund, februari 1988, blz. 13 en 21.

11. M. Buesa en J. Molero, *Estructura industrial de España, Fondo de Cultura Económica*, Madrid, 1988, blz. 35-39.

12. *Länderkurzbericht Spanien 1982*, Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 1982, blz. 31, en Spanje volop aan het overschakelen naar een hogere versnelling, *B.B.L. Berichten*, september 1988, blz. 3.

13. A. Huets de Lempis, op.cit., blz. 223.

14. OESO, *Etudes économiques, Espagne 1987-'88*, Parijs, 1988, blz. 40 en A. Lopez-Claros, op.cit., blz. 19.

Waarschijnlijk zullen deze verwachtingen uitkomen. In 1987 en 1988 vertegenwoordigden de buitenlandse investeringen respectievelijk 3,5 en 4,2 procent van het bbp tegen gemiddeld 2,3 procent in de periode 1970-1979¹⁵.

Veel buitenlandse investeringen betreffen echter de overneming van bestaande Spaanse ondernemingen. Deze worden dan geherstructureerd, wat eerder leidt tot het afvloeien dan tot het aanwerven van nieuwe arbeidskrachten. Een typisch voorbeeld is de overneming door Volkswagen van Seat, de voornaamste Spaanse autofabrikant. Deze overname zorgde er voor dat Seat voor het eerst sedert twaalf jaar een winst verwezenlijkte, maar dat ging ten koste van de werkgelegenheid.

De regering van Gonzalez aanvaardt dat steeds meer Spaanse bedrijven in vreemde handen overgaan, omdat daardoor meestal nieuwe technologie wordt ingebracht waar de Spaanse industrie dringend behoefte aan heeft. Haar industriële politiek is in zoverre een succes dat een betere spreiding werd bereikt van de produktie over de diverse sectoren. De produktie van basismetalen liep van 1983 tot 1987 terug met 3 procent en die van schepen met 26,5 procent. De produktie van machines daarentegen nam toe met 20,2 procent en die van elektronisch materieel met 71,3 procent¹⁶.

De groei van de werkgelegenheid in de nieuwe industriële bedrijven en in de dienstensector waren tot 1985 onvoldoende om de groei van het aanbod van arbeidskrachten op te vangen. In 1985 bereikte de werkloosheid een maximum van 21,9 procent van de actieve bevolking. Daarna trad een daling in. In 1988 telde Spanje ongeveer 1,4 miljoen mannelijke en 1,5 miljoen vrouwelijke werklozen; ongeveer 20 procent van de actieve bevolking¹⁷. Minder dan 30 procent van de werklozen ontvangt een uitkering, maar ongeveer evenveel werklozen ontvangen volgens de regering een of andere vergoeding. Bovendien werken vele als werkloos geregistreerde arbeiders in de z.g. parallelle markten, vooral in de toeristische sector.

Er wordt Gonzalez verweten dat hij, net als Mevr. Thatcher, de werkloosheid gebruikt om de lonen laag te houden. De regering nam evenwel verscheidene maatregelen om de werkloosheid te verminderen. In 1987 werden er 287.418 personen tewerkgesteld in overheids- en verwante projecten; dit is ongeveer 9,8 procent van het aantal aanvragen om arbeid¹⁸. Midden 1988 startte de regering een project dat aan jongere werklozen stages in bedrijven oplegde tegen lonen die lager waren dan wat normaal aan personen van hun leeftijd wordt toegekend. Dit lokte heftig verzet uit van de vakbonden en in december 1988 werd een algemene staking georganiseerd. Er werd niet alleen geprotesteerd tegen de 'mobilisatie' van de jongeren, maar ook tegen de onvoldoende aanpassingen van de lonen en pensioenen aan de kosten van levensonderhoud en de beperkte mogelijkheden om een werkloosheidsuitkering te krijgen. Jongeren, die nooit hebben gewerkt, kunnen bij voorbeeld niet genieten van een werkloosheidsuitkering.

Gonzalez trok zijn tewerkstellingsplan tijdelijk in, maar gaf niet toe aan de andere eisen. Hij voelt er niets voor om de vermindering van het overheidstekort door grotere sociale uitgaven in gevaar te brengen. In 1985 moest de regering nog 7 procent van het bbp lenen om het tekort op haar begroting te dekken, voor 1988 bedroeg het tekort 3,0 procent van het bbp¹⁹. Dit resultaat werd niet alleen bereikt door het zoveel mogelijk stabiel houden van de uitgaven, maar vooral door een verzwaring van de belastingsdruk. De btw werd ingevoerd en de directe belastingen werden verhoogd. Gekoppeld aan een restrictief monetair beleid leidde dit tot een daling van het inflatiepercentage van 14,4 in 1982 tot 5,3 in 1987. Daarna zijn de consumptieprijzen opnieuw sneller gestegen en van juli 1988 tot juli 1989 bedroeg de inflatie 7,4 procent.

Conclusie

Spanje is vrij laat begonnen met de voorbereidingen voor de toetreding tot de EG. Premier Gonzalez heeft evenwel in de afgelopen zes jaar met grote energie de sanering en modernisering van de Spaanse industrie gepousseerd. Hij wil bereiken dat tegen 1993, als alle douanerechten op het handelsverkeer tussen Spanje en de andere lidstaten zullen zijn opgeheven, de Spaanse industrie als evenwaardige partner op de EG-markt kan optreden. Hiertoe aanvaardt hij een massale import van vreemd kapitaal en het uitstellen van de invoering van een sociale wetgeving die evenwaardig is aan die van de andere EG-lidstaten. Hij wenst te voorkomen dat Spanje in de EG wordt gedegradeerd tot een goedkoop vakantieoord dat zijn betalingsbalans alleen in evenwicht kan houden door het aanvaarden van horden toeristen uit de andere lidstaten.

Wat de landbouw betreft, heeft Gonzalez zich niet gewaagd aan spectaculaire onteigeningen van grootgrondbezit. Hij wenst het experiment van de jaren 1931-1936, dat leidde tot de vreselijke burgeroorlog niet te herhalen en rekt op een geleidelijke sanering van de landbouw door de uitwijking van overtollige arbeidskrachten naar andere vormen van broodwinning.

Gonzalez heeft eens verklaard dat hij in de eerste plaats de Spaanse economie gezond wil maken. Het invoeren van het socialisme acht hij een taak voor zijn kinderen. Het ziet er naar uit dat de meerderheid van de Spaanse bevolking in de eerste plaats een stijging van de welvaart wenst. Gonzalez maakt bijgevolg een goede kans dat hij ook na de parlementsverkiezingen van 1990 zijn beleid voort kan zetten.

G. Vandewalle

15. Inversiones de España en el exterior y su comparación con otros países europeos, Banco de España, *Boletín económico*, februari 1989, blz. 35.

16. Berekend aan de hand van Banco de España, *Boletín estadístico*, januari 1989, blz. 190.

17. OESO, *Etudes économiques, Espagne 1987-'88*, op.cit., blz. 15 en Eurostat, *Eurostatistics*, 1989, nr. 4, blz. 44.

18. Rags to riches, *The Economist*, Survey Spain, 11 maart 1989, blz. 16.

19. *Espagne. Note de conjoncture internationale*, op.cit., december 1988, blz. 61.

20. Economic and financial indicators, *The Economist*, 29 april 1989, blz. 115.